

**ОЦІНКА ПРОСТОРОВО-ТИПОЛОГІЧНОГО РОЗПОДІЛУ БОБРА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО (*CASTOR FIBER L.*)
У НПП «ДЕСНЯНСЬКО-СТАРОГУТСЬКИЙ»**

**А.В. Сагайдак, РЛП «Міжрічинський»
В.М. Тищенко, кандидат біологічних наук
Національний університет
біоресурсів і природокористування України
Ю.В. Кузьменко, НПП «Деснянсько-Старогутський»**

Охарактеризовано особливості просторового розміщення поселень бобра річкового та залежність їх розподілу від типу водойм та характеру переважаючої рослинності в умовах НПП «Деснянсько-Старогутський». Зроблено висновок про позитивний вплив життєдіяльності бобра на природні комплекси парку.

Бобер річковий, біотопи, чисельність, НПП «Деснянсько-Старогутський».

Інтенсифікація господарського використання перезволожених земель спричинила спад чисельності та зменшення ареалів більшості видів напівводяних хутрових звірів. Із середини ХХ століття в Європі неухильно зменшується чисельність видри та норки європейської, практично зникла хохуля. Не зважаючи на це, на більшій частині території України звичайним видом є бобер європейський (*Castor fiber* Linnaeus, 1758). На сьогодні загальна чисельність його в Україні становить близько 30 тисяч особин [7] і не спричиняє занепокоєння.

Сучасний ареал бобра є штучно відновленим. Протягом ХVIII–ХХ століть, внаслідок надмірного добування, чисельність тварин неухильно зменшувалася. З території сучасної Сумської області вид зник ще у кінці ХVIII століття [1]. Проте імовірно зберігся на території сусідніх Брянщини і Чернігівщини [2]. За даними М. В. Шарлеманя [9], у 30-х роках ХХ століття в Україні лишалося близько 100 особин бобра на території Житомирської, Київської і Чернігівської областей.

Завдяки масштабним заходам із реакліматизації, бобер з'явився на території Національного природного парку «Деснянсько-Старогутський». Спеціальне розселення тут не здійснювалося, тварини самотійно поширилися по дрібних річках басейну Десни і до початку 90-х років заволоділи більшістю придатних водойм.

Поселяючись у меліоративних каналах та випрямлених руслах річок, тварини починають самотійно регулювати гідрологічний режим прилеглих територій, нерідко спричиняють їх вторинне заболочування, чим заважають господарській діяльності людини. В сучасній літературі ця

проблема є ще практично невисвітленою, відповідно, для її розв'язання необхідним є проведення тривалих моніторингових досліджень на певних модельних територіях.

Мета дослідження – з'ясувати просторово-типологічний розподіл бобра європейського (*Castor fiber* L.) на території НПП «Деснянсько-Старогутський».

Матеріали і методика дослідження. Польові роботи склалися з проходження маршрутом та фіксування на карті-схемі слідів життєдіяльності бобра. Описи цих слідів, проміри споруд, характеристика водойм та біотопів фіксувалися у спеціальних картках.

Так, на території НПП «Деснянсько-Старогутський» обліки бобра було проведено вперше у 2005 році. Обстежено водойми Старогутської частини парку. Для обліку використано еколого-статистичний метод [3], адаптований до місцевих умов [8]. Загальна протяжність облікових маршрутів, прокладених по берегах водойм становила 99,6 км.

Старогутська частина Деснянсько-Старогутського НПП має добре розвинуту гідрологічну мережу (табл. 1).

Річка Чернь, у межах парку, протікає у неширокій долині, течія досить швидка, основне русло майже позбавлене водяної рослинності. На берегах поширені чорновільхові лісові насадження. Кормових рослин мало, гідрологічний режим нестабільний. Загалом – це низькопродуктивні угіддя для бобра [5].

1. Характеристика водойм Деснянсько-Старогутського НПП

Показники	Природні водойми	Штучні водойми			
		Річки	меліоративні канали		
	магістральні		транспортуючі	осушувальні	
Кількість, шт.	2	2	12	79	3
Загальна довжина, км	27,0	11,5	23,0	38,1	–
Середня ширина, м	6–8	4	2,5	1,5	–
Середня глибина, м	1,3	1,2	0,7	0,3	2

Річка Улічка має добре розвинену заплаву. Течія швидка, основне русло, на більшій частині, має мало водяної рослинності, але утворює численні протоки, які разом з мочажинами по берегах створюють сприятливі умови для розвитку водно-трав'яної рослинності. Берегова рослинність здебільшого лучна, рідше – болотяна, деревно-чагарникових рослин мало (вільха чорна, чагарникові верби). Угіддя для бобра – середньої якості.

Магістральні меліоративні канали, здебільшого, простягаються по болотах. Рослинність – різноманітна. Запаси кормів – чималі. Гідрологічний режим досить стабільний і регулюється самими бобрами. Течія – повільна. Високопродуктивні боброві угіддя.

Транспортуючі та осушувальні меліоративні канали розташовані на болотах, у заболоченому лісі та на вологих луках. Деревно-чагарникова рослинність по берегах розвинута добре, але внаслідок нестабільного гідрологічного режиму більшість цих каналів є непридатними для поселень бобра.

Ставки мають незначні (до 0,3 га) площі, проте із огляду на стабільний гідрологічний режим та розвинуту водяну і берегову рослинність, позитивно впливають на продуктивність бобрових угідь. Всі ставки сполучені із проточними водоймами (каналами, річками).

Результати дослідження. Під час проведення обліку обчислено 25 окремих поселень бобра, із яких 4 належать одинакам, а 5 – великим (до 6–8 особин) сім'ям. Використовуючи середній для Полісся розмір бобрової сім'ї – 4 особини [4; 6], можемо обчислити чисельність бобра на території Старогутської частини НПП – близько 100 особин. Всі обліковані тварини сконцентровані у 3 колоніях та 7 відокремлених поселеннях. Причому у колоніях мешкають 64 % тварин.

Просторова структура населення характеризується мозаїчним поширенням, що є наслідком неоднорідності угідь. Перевага надається магістральним меліоративним каналам та річкам. Зовсім не заселені бобром осушувальні канали (табл. 2).

2. Розподіл бобрових поселень за різними типами водойм

Типи водойм	Кількість поселень	
	шт.	%
Річки	6	24
Магістральні канали	14	56
Транспортуючі канали	3	12
Осушувальні канали	-	-
Ставки	2	8
Разом	25	100

Оскільки бобер на території Старогутської частини НПП населяє водойми із чітко визначеним руслом, визначати щільність заселення доцільно не в особинах на 1000 га угідь, а у кількості особин, що припадає на 1 км русла водойм.

У практиці мисливського господарства прийнято визначати щільність тварин відносно площі придатних угідь. Оскільки із 99,6 км охоплених обліком водойм, 61,5 км можна вважати екологічно придатними для бобра, щільність населення становитиме 1,6 особин на 1 км довжини русла. Така щільність належить до II класу бонітету угідь (задовільні умови існування) [5].

Відстань між сусідніми поселеннями варіює від 250 м до 7 км, у середньому ж вона становить 0,88 км. Враховуючи, що бобри освоюють берег приблизно на 50 м від водойми, на кожен сім'ю припадає близько 9 га угідь.

Характер біотопічного розподілу визначався як залежність між кількістю поселень бобра та типами рослинності на берегах водойм (табл. 3). Відповідно, при виборі місцеоселень, перевага надається лісовим і чагарниковим біотопам (56 % поселень), якщо ж поселення розташовано на відкритій місцевості, обов'язковим є близьке сусідство комплексів деревно-чагарникової рослинності.

3. Розподіл бобрових поселень за типами берегової рослинності

Тип рослинності (угідь)	Кількість поселень	
	шт.	%
Ліс хвойний	-	-
Ліс змішаний	4	16
Ліс листяний (вільховий)	5	20
Луки	5	20
Болото чагарникове	7	28
Болото очеретяне	2	8
Болото осокове	1	4
Болото пухівково-сфагнове	1	4
Разом	25	100

Діяльність бобра щодо регулювання стоку води, завдяки спорудженню загат, спричиняє ряд змін в оточуючих природних комплексах [8]. Відбувається зміна рослинності, внаслідок заміни ксерофітних та мезофітних видів гідрофільними, отже збільшується різноманітність та мозаїчність угідь, підвищуються їх захисні та кормові властивості, що позитивно впливає на видовий склад та чисельність місцевої фауни [10].

Під час проведення обліку відмічено приуроченість норки американської, енотоподібного собаки, горностає та водоплавних птахів до території бобрових поселень.

Висновки

Чисельність бобра європейського на території НПП «Деснянсько-Старогутський» є достатньо високою і близькою до оптимальної. Задовільні природні умови є запорукою стабільності існування місцевої популяції у майбутньому. Але оскільки, на сьогодні вид населяє майже всі придатні угіддя, є загроза перенаселення з його негативними наслідками (збіднення кормової бази, поширення епізоотій тощо).

Для контролю над ситуацією необхідно започаткувати моніторинг бобрових поселень із щорічним обліком тварин. Детального вивчення потребують місцеві регіонально обумовлені особливості екології виду.

З огляду на високу чисельність, доцільно вивчати питання щодо можливості відлову тварин для розселення за межами парку (можливо за межами України).

Створені бобрами мілководні водойми забезпечують існування багатьох видів тварин і повністю нівелюють негативний вплив осушувальної меліорації.

Вимокання лісової рослинності внаслідок підтоплення, не доцільно вважати негативними наслідками діяльності бобра, оскільки отримання товарної деревини не належить до основних задач Національного природного парку. Отже, вплив бобра на природні комплекси, у цьому випадку, можна вважати цілком позитивним.

Список літератури

1. Браунер А. Про охорону природи / А. Браунер // Український мисливець та рибалка. – 1928. – № 9. – С. 35–37.
2. Данилович А. О бобрах (*Castor fiber* L.) в Киевской и Черниговской губерниях / А. Данилович // Русский гидробиологический журнал. – 1923. – Т. 2, № 11–12. – С. 247.
3. Дьяков Ю. В. Опыт количественного учета бобров в Хоперском заповеднике / Ю. В. Дьяков // Труды Хоперского государственного заповедника. – 1959. – Вып. 3. – С. 15–26.
4. Дьяков Ю. В. Бобры европейской части Советского Союза / Дьяков Ю. В. – Смоленск: Московский рабочий, 1975. – 480 с.
5. Настанова з упорядкування мисливських угідь. – К., 2002. – 114 с.
6. Панов Г. М. Бобры / Панов Г. М. – К.: Урожай, 1990. – 176 с.
7. Панов Г. М. Динаміка ареалів та чисельності напівводних хутрових звірів в Україні у другій половині ХХ ст. / Г. М. Панов // Вісник Львівського університету. Серія біологічна. – 2002. – Вип. 30. – С. 119–132.
8. Сагайдак А. В. Характеристика споруд бобра річкового (*Castor fiber* L.) у Деснянсько-Старогутському національному природному парку / А. В. Сагайдак // Тези доповідей учасників конференції науково-педагогічних працівників, наукових співробітників і аспірантів НАУ, ННІ лісового і садово-паркового господарства. – К., 2006. – С. 20–21.
9. Шарлемань Н.В. Бобр на Украине / Н. В. Шарлемань // Природа. – 1949. – № 3. – С. 73–75.
10. Юргенсон П. Б. Биологические основы охотничьего хозяйства в лесах / Юргенсон П. Б. – М.: Лесн. пром-сть, 1973. – 164 с.

Охарактеризованы особенности пространственного размещения поселений бобра речного, зависимость их распределения от типа водоемов и характера преобладающей растительности в условиях НПП «Деснянско-Старогутский». Сделаны выводы о положительном влиянии жизнедеятельности бобра на природные комплексы парка.

Бобр европейский, биотопы, численность, НПП «Деснянско-Старогутский».

Have been analysed especially of widening on landing condition the European Beaver, investigation condition them of type rivers and character holder planting in the National Park “Desniansko-Starohutskiy”. The analysis felling Beaver on natural complex of park.

European Beaver, biotypes, quantity, National Natural Park “Desniansko-Starohutskiy”.